ПОД-СЕКЦИЯ 4. Фольклористика

НАЗВИ ЗІРОК ТА СУЗІР'ЇВ У ВІРУВАННЯХ ПОЛІЩУКІВ

Плечко А.А.
викладач кафедри іноземних мов
Житомирського національного агроекологічного університету

У статті подано результати дослідження середньополіських вірувань про зорі, планету Венера та сузір'я Велику Ведмедицю, Плеяди, Молочний Шлях, Оріон та інші, а також класифіковано за різними ознаками власні назви на позначення зірок та сузір'їв у контексті мовно-культурної діалектної системи Середнього Полісся.

Ключові слова: зоря, сузір'я, середньополіська говірка, Рання (Вечірня) зоря, Віз, Ковш, Ведмедиця, Квочка, Чумацький Шлях, Косарі.

Plechko A.A.

THE NAMES OF STARS AND CONSTELLATIONS IN THE POLISHCHUKS' BELIEFS

The article presents the results of the study of the Middle Polissia beliefs about the stars, the planet Venus and the constellations of Ursa Major, Pleiades, the Milky Way, Orion and others. It also suggests the classification of proper names for the denominating stars and constellations in the context of the linguistic and cultural dialect system of the Middle Polissia.

Keywords: star, constellation, the Middle Polissia dialect, Rannia (Vechirnia) zoria, Viz, Kovsh, Vedmedytsia, Kvochka, Chumatskyi Shliakh, Kosari.

Постановка проблеми:

Здавна зоряне небо привертало увагу людства. Людина намагалась осмислити та зрозуміти значення зірок у своїй життєдіяльності, їх сутність та особливості. Практична потреба, важливість об'єктів зоряного неба у житті людини, необхідність виокремлення окремих зірок із зоряного простору спонукала до появи власних назв окремих зоряних об'єктів.

Тематична група «зоряної» лексики є однією з найдавніших в українській мові. Номінація небесних світил (сонця, місяця, зірок) віддавна привертала увагу дослідників, проте системного опису середньополіських уявлень про зорі досі не здійснено. Отже, актуальність дослідження міфологічних уявлень про номінацію зірок та сузір'їв зумовлена відсутністю праці, присвяченої номінаційним процесам у середньополіській говірці, ґенезі та географії по-

ширення власних назв зірок та сузір'їв. Аналіз сучасного стану цієї номінації дасть можливість зрозуміти їх місце в народних уявленнях про картину світу.

В українській літературі до образу зірки зверталисьП. Куліш, Панас Мирний, Леся Українка [5, 6], молодомузівці Твердохліб, Лепкий, Чарнецький [17], М. Стельмах, О. Гончар, Г. Тютюнник [12] та інші. Важливу роль відіграв образ **зірки** й у Біблії, а саме Новому Завіті, бо саме сяяння зірки вказало трьом мудрецям-волхвам на місце народження Божого сина Ісуса Христа [10].

XIX та І пол. XX ст. відзначилися появою наукових розвідок про космогонічні погляди та вірування українського народу, основою для яких слугували народні перекази, легенди, пісні, загадки та прислів'я. Це, наприклад, праці О. Афанасьєва, О. Булашева, митрополита Іларіона, П. Чубинського [1, 2, 6, 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про народні вірування українців, зокрема про **зорі**, йдеться в сучасних мовознавчих працях В. Войтовича, В. Жайворонка, В. Кононенка, Л. Синишин, І. Серебрянської, Н. Федорович тощо. Так В. Войтович описує дохристиянські вірування, міфи наших далеких пращурів про *зоряне небо* [3, 244-247]. У словнику-довіднику В. Жайворонка висвітлено етносимволіку поняття *зоря-зірка-зірниця* в українських віруваннях та звичаях [5]. Мовознавець В. Кононенко акцентує увагу на образі *зірки* як космогонічному слові-символі та наділяє образ *зірки* в національному сприйнятті українцями символічними значеннями: *доля, щастя, вдача, мрія, надія, сум, журба, неподілене кохання* [8, 80, 86-87]. Дослідниця О. Шегеда розкриває символіку *зірок* у поезіях молодомузівців, зокрема звертає увагу на амбівалентний характер символіки *зорь* залежно від контексту поезій та відносить образ *зірок* до «вогняної стихії» [17, 157-161]. Л. Синишин розглянула астронімічні назви (*сонце, місяць, зоря*) як одну з тематичних груп української онімної лексики, розкрила національну специфіку лексеми *зоря* [13]. І. Серебрянська присвятила окрему розвідку концепту *зоря* на матеріалі української прози М. Стельмаха, О. Гончара, Г. Тютюнника [12]. Н. Федорович у дисертаційному дослідженні розкрила зміст української народної астрономії, проаналізувала вплив астрономічних знань українського народу, міфологічних уявлень про небесні світила, зокрема і *зорі*, на господарську життєдіяльність українців, на долю людини [15].

Вітчизняні науковці відносять зірки до *вертикального зрізу природного простору, астронімічної* та *космонімічної лексики* [11, 13].

Цінними джерелами для нашого дослідження є праці таких зарубіжних мовознавців, як М. Е. Рут [9] та С. А. Токарев [14]. Так, у посібнику «Русская народная астронимия» М. Е. Рут розкриває ономастику російської народної астронімії, порівнює з астронімічними системами інших народів та демонструє специфіку і закономірності образної номінації небесних світил. Ґрунтовною лексикографічною працею є російська енциклопедія «Мифы народов мира» С. А. Токарева, в якій інтерпретовано

астральні міфи. На ранньому етапі творення *астральних міфів* сузір'я та окремі зірки були представлені номінаціями тваринного світу, чим і пояснюється зв'язок назв зірок і сузір'їв з дванадцятьма знаками зодіаку, наприклад, у Давньому Вавилоні й Давньому Китаї, а пізніше – й у Давній Греції [14, 97-98]. Заслуговує на увагу науковців-славістів російський словник «Славянские древности. Этнолингвистический словарь», у якому одним з об'єктів семантичного та міфологічного дослідження стали лексеми *звезда рождественская, звезды* як небесні тіла [18, 288-294], також розглянуті вірування про конкретні сузір'я: *Млечный путь, Орион, Плеяды* [19, 264-266, 560-561; 20, 71-73].

Особливої ваги концепту *зірка* надає польський словник Єжі Бартмінського «Slownik stereotypow i symboli ludowych», у якому здійснено семантичний та структурний аналіз польських вірувань про мовні стереотипи (*зірки, ранкова та вечірня зоря, полярна зірка, різдвяна зірка, падаючі зірки, комети*) через опис об'єкту в народній традиції [21, 202-226].

Мета статті – дослідити номінаційні процеси у межах тематичної групи лексики «Зірки та сузір'я» в середньополіській говірці.

Об'єкт дослідження – власні назви на позначення зірок та сузір'їв в контексті мовно-культурної діалектної системи Середнього Полісся.

Предмет – номінативні та семантичні процеси в системі номінації ТГЛ «Зірки та сузір'я» та у вербалізації уявлень про зорі в традиційній культурі поліщуків.

Завдання статті:

- узагальнити матеріали сучасних досліджень про зірки та сузір'я;
- систематизувати етнографічний, фольклорний та лінгвістичний матеріал про номінацію зоряних об'єктів за єдиним складеним питальником;
- окреслити географію фактів народної культури в регіоні Середнього Полісся за тематичною групою лексики (далі – ТГЛ) «Зірки та сузір'я»;
- здійснити системний опис номінації «Зірки та сузір'я» в середньополіському діалекті та інтерпретацію окремих елементів культурного явища на основі аналізу цілісного культурного тексту.

Виклад основного матеріалу.

Джерелами нашого дослідження стали польові матеріали автора зібрані в 55 населених пунктах Середнього Полісся 2009-2012 рр. (список додається).

До об'єктів зоряного неба належать зірки, планети, галактики в їх проекції на площину неба, а також специфічний тип об'єктів – сузір'я. Слід зауважити: якщо зірки та планети є реальними об'єктами Космосу, то сузір'я існують лише настільки, наскільки мешканці Землі можуть їх спостерігати. Саме людина поєднує скупчення зірок у сузір'я своїм «земним баченням» [9, с. 4]. Скоріш за все, з інших планет карта зоряного неба та наявність певних сузір'їв буде виглядати інакше, ніж з планети Земля.

Планета **Венера** – реальний космічний об'єкт, найближча до Землі, друга від Сонця планета Сонячної системи, що сприймається в народних астроні-

мічних віруваннях як два різних об'єкти зоряного неба: один – Венера ввечері, що з'являється після заходу Сонця на південному заході, а інший – Венера вранці перед сходом Сонця на південному сході [13, 216-217]. Це зумовлено тим, що ця планета з'являється на нічному небі лише звечора та під ранок, а впродовж ночі вона знаходиться за межами Земного бачення. Нам вдалося класифікувати номінацію планети Венера на основі отриманого лексичного матеріалу від респондентів Середнього Полісся:

• за часовою ознакою появи на небозводі: *ра́н'ішн'а* (Тх, Мдв, Лзн, Слц, Мжр, Вшв, Дбв, Мшв, Брст), *ўра́н'ішн'а* (Кшн, Рдв, Лтк, Яцк), *ра́н'ашн'а* (Яцк, Дрзд), *ранко́ва* (Обл), *ра́н':а* (Ігн, ЧВ); *вечо́рн'а* (Тх, Блк, Рдв, Бвс, Лтк, Лзн, Слц, Мжр, Дбв, Яцк, Брст), *веч'і́рн'а* (Ігн, Пржс, Чпв, Уст, ЧВ, Мдв, Срд, Вшв, Млн, Мйс, Рдн, РдУ, Срн, Кхр, Мрн, Дтк, Лпк, Чдл, Дрзд), *в'ечо́рн'а* (Чбн, Кшн, Срд, РБ);

• за кількісною ознакою: *пе́рша* (Стр, Рсн, Срд, РдУ, Ржн), *п'е́рша* (Птп, Мшв), *са́ма п'е́рва* (Ігн).

• за іменниковою назвою: *зор'а́* (Ігн), *зорн'і́ца* (Чрв, Брв), *зор'ан'і́ца* (Птп, Тх), *зор'а́-зор'ан'і́ца* (Тх); *зо́рочка-зорн'і́ца* (Чрв). Наукова назва планети фіксувалась поодиноко: *Вене́ра* (Дбв), інший варіант номінації: *одна́ – то Пол'а́рна з'і́рка* (Глн).

Загалом, українці для номінації Венери також використовують назви *Вечірня зірниця, Вечірня зоря, Вечорниця, Денниця, Зоря-вістунка, Ранкова зоря, Порання зоря, Світова зоря, Чигир-зірка* [2, 250; 5, 255; 6, 26; 13, 216; 15, 17].

Особливості поліських вірувань про планету Венера:

• практичне значення Венери у житті людини: *по йак'і́й встава́ли* (Тх, Чрв, Бвс), *визнача́ли пого́ду* (Птп), *тре́ба робо́ту конча́т', бо за́ре з'і́рка з'ійдé* (Бвс), *ор'інтува́лис' по зо́р'ах, бо годи́н:ика не було́* (Чпв), *жили́ по зо́рах, а не по часа́х* (Яцк);

• вказували на причини її бачення: *це вона́ ни́зко і йійі́ ви́дно* (ЧВ), *вона́ вели́ка і в'ел'ми освашча́йе* (Лзн);

• вказували на первинність появи її на зоряному небі (Ігн, Птп, Стр, Рсн, Срд, РдУ, РжВ, Мшв);

• особливо *вечірню зірку* чекали на Різдво (Рсн, Срд, РБ, Птв, Мйс, РдУ, Срн, РжВ, Кхр).

Частина респондентів дають негативну відповідь щодо вірувань про цю планету (Вст, Гш, Жрб, Крс, Пщ, Срк, Стр, Прг, Клш, Мкл, Хрс, Крч), що вказує на поступову деградацію вірування.

Якщо в поліських віруваннях *Рання (Вечірня) зоря (зора, зорниця, зоряниця)* набуває персоніфікованих властивостей знака і тому виступає у значенні 'поодинока зірка на небосхилі, яка світить лише увечері, вранці та виступає орієнтиром у часі, набуває особливого символічного значення у різдвяний вечір'; то в сучасній українській мові лексема *зоря* поширена з такими значеннями: 1) 'те саме, що зірка'; 2) ,яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця' [4, 477], а лексема *зірниця* виступає у значеннях: 1) 'те саме, що зірка // *ранкова або вечірня зірка*'; 2) ,яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця';

3) ‘короткий світловий спалах без грому на обрії уночі або ввечері – відблиск далекої грози; блискавиця’ [4, 460].

Зорницею в Україні називали найяскравішу зірку небосхилу – Сиріус, яка з’являлась на нічному небі у період найбільшої спеки і була видима вранці, під час жнив [15, 13].

Сузір’я **Велика Ведмедиця** – найвідоміше сузір’я Північної півкулі планети, що являє собою сім яскравих зірок, які своїм розташуванням нагадують ковш: чотири зірки утворюють сам ковш, а три зірки – його ручку. Велика Ведмедиця простежується в небі впродовж усієї ночі і в будь-яку пору року, тому широко використовувалася як орієнтир в часі [9, 11]. За грецькою міфологією сузір’я Велика Ведмедиця – це Каллісто, яку богиня Гера перетворила у ведмедицю, а Зевс пізніше в зірку [14, 97].

За поліською номінацією, два сузір’я Велика та Мала Ведмедиці репрезентуються назвами *Віз, Ковш, Ведмедиця* (20 населених пунктів):

воз (Прж, Гдн), *воз і ди́шло* (Рсн), *в’із і ди́шло* (Мжр, Вшв), *во́зи* (Бвс), *вози́* (Рдн), *вели́к’ій воз* (Тх), *мали́й воз* (Тх), *во́зик* (Мйс, Срн), *во́зик ў не́б’і мале́н’к’ій* (Лзн);

ковш вели́к’ій, мали́й ковш (Тх, Клш), *ковши́* (Яцк);

ведмеди́ц’а (Чпв, Мдв, Рдн, РжВ), *ведме́диц’і* (Стр), *в’едм’ед’іца йе в’ел’іка і мала́* (Рдв), *медве́диц’а* (Обл, Дтк), *медв’ёд’іци* (Глн).

Сузір’я отримувало варіанти назв залежно від форми, яку утворюють зірки цього сузір’я своїм розташуванням, тому здавна українці називали *Возом, Колісницею* [2, 50; 3, 244, 246; 15, 14]. Подібне трактування сузір’я Велика Ведмедиця як *Колісниця* тягнеться з шумеро-аккадської міфології та набуло широкого поширення по континентах [14, 97].

Подібне трактування щодо геометричної форми, яку має сузір’я Велика Ведмедиця, поодиноко подають і сучасні поліщуки: *Ковш вели́к’ій і мали́й називáйут’ во́зом. Ковш дон’ізу і дов’ёрху, це кру́жка з ру́чкойу по фо́рм’е* (Тх), також вказують на кількісну характеристику сузір’я: *В’едм’ед’іца йе в’ел’іка і мала́, с’ем з’ірок* (Рдв); релігійна семантика: *во́зи йе, бо Бог во́зом дошч во́з’іт, каза́ли вже Бог пов’із бо́чкойу во́ду* (Бвс); практичне значення сузір’я (визначали пору доби): *Йак вдо́св’іта, то д’ів’іл’іса – воз перем’істи́ўс’а ў сторону, то бу́де розв’ідн’а́ти* (Глн). Тому, за поліськими віруваннями, назви *Ковш, Віз, Ведмедиця (Велика, Мала)* функціонують у значенні ‘сузір’я, що складається із семи яскравих зірок, конфігурація яких нагадує ковш, віз, та використовувалася як орієнтир у часі та визначник погоди’. Словник української мови подає такі номінації на означення лексеми *Віз*: 1) ‘засіб пересування на чотирьох колесах з кінною або воловою тягою здебільшого для перевезення вантажів’; 2) ‚приблизна міра ваги, обсягу, що дорівнює поклажі одного воза’; 3) ‘назва сузір’я Північної півкулі із семи зірок, що нагадує віз’ [4, 186]

Чумацькій Віз – народний варіант назви сузір’я Велика Ведмедиця, що іс-

торично пов'язаний з українським асоціативно-образним мисленням і є однією з найпопулярніших художніх одиниць в українській поезії та прозі [12, 104]. У Причорномор'ї сузір'я Велику Ведмедицю називали *Пастух з гирлигою*, Мала Ведмедиця за українськими народними джерелами відома як *Пасіка* [2, 250, 3, 246; 15, 14].

Російські та польські вірування репрезентують сузір'я *Велика Ведмедиця* назвами, схожими до поліської номінації: *Воз, Возница, Ковш, Колесница, Медведица, Медведка, Повозка* [9, 17, 16], *Wielki Wóz, Kareta, Kareta z Dyszlem, Mały Wóz* [21, 239-242].

За астрономічними даними, **Плеяди** – це яскраве зоряне скупчення у сузір'ї Тельця, що нараховує більше 250 зірок. Проте більшість народів планети можуть спостерігати лише 6-7 зірок сузір'я, із котрих одна зірка Альціон найяскравіша [9, 5, 11]. Вперше сузір'я з'являється на небосхилі пізньою весною та, за переказами давніх слов'ян, відкриває небо весняним дощам. Грецький поет Гесіод вважав, що Плеяди ділять рік надвоє [3, 246]. За грецькою міфологією, Плеяди – це сім сестер, дочок Атланта і Плейони, яких після їхньої смерті Зевс переніс на небо як сузір'я, і тому кожна зірка в цьому сузір'ї має свою назву [9, 11; 14, 97].

Здавна в українців була поширена назва *Квочка* [2, 250; 3, 244; 15, 14; 16, 14], *Качине гніздо, Квочка з курчатами, Курочка* [3, 246], Мотивуючи ці номінації, слід зауважити, що особливість розташування зірок – однієї найбільшої, найяскравішої та декількох слабших (менших), які скупчились навколо більшої зірки, неначе курчата навколо квочки, дозволяє порівняти цей зоряний об'єкт з квочкою та курчатами, що і стало номінацією сузір'я у мовах різних народів [3, 246; 7, 52; 9, 36; 16, 14]. Інша народна українська назва сузір'я Плеяди – *Стожари*, в основу номінації покладено яскравість світіння [12, 103], іншу мотивацію назви *Стожари* подає Ю. А. Карпенко: *стожар* – це кіл, устромлений у землю для укріплення стогу сіна, тому *селинин осмислював зоряне скупчення як групу встромлених у небо колів-стожарів* [7, 51].

В сучасному поліському варіанті сузір'я **Плеяди** називають найчастіше Квочкою (26 н.п.): *Кво́чка* (Ігн, Чбн, Прж, Чпв, Прг, Бвс, Лтк, Клш, Мдв, Рсн, Вшв, Дбв, Мйс, Рдн, Крч, Кхр, Яцк, Лпк, Брст, Япл, Чдл), *Кво́кча Бо́жа* (Гш), *Кво́кша* (Млн), *Кво́чка із курча́тами* (Стр, Дбв), *Кво́чка з ципл'а́там'і* (Мжр), *Кво́чка вели́ка і ску́пчен':а ципл'а́тка* (Лпк), зрідка демінутативом *Кво́чечка* (Гш). Також поліщуки описують особливість цього сузір'я – скупчення маленьких зірок навколо однієї великої: *Бо́л'ша з'і́рка і мале́н'к'ійе разо́м* (Кшн), *бага́то з'і́рочо́к наўко́ло вели́койі* (Прг), *вели́ка з'і́рочка і мале́н'к'і йак'і́с' ску́пчен':а* (Мдв), *зор' ку́чка* (Бвс), *зо́р'ка і ску́пчен':а* (Клш), *одна́ так са́мо б'і́л'ша вона́ така́ здоро́ва, а наўко́ло мале́н'к'і йак в'іно́чок*(Кхр), *ку́пчен':а мале́н'к'іх зірочо́к наўко́ло вели́койі* (Яцк), *гу́рбочка з'і́ро́к мале́н'ких* (Чдл); поодиноко вказують на кількість зірок у

сузір'ї: *Дéв'ат' зорн'íчок у кýп'і – то Квóкча Бóжа на нéб'і.* (Гш); *С'ем зв'озд зрáзу то квóчка* (Яцк). Отже, за поліськими віруваннями *Квочка* – це 'сузір'я, характерною особливістю якого є скупчення певної кількості менших зірок навколо однієї великої, більш яскравої зірки'. Подібне трактування подає словник української мови, де лексема *квочка* виступає у двох значеннях: 1) 'курка, що висиджує або водить курчат'; 2) *астр.* 'народна назва сузір'я з кількох, розташованих купкою, невеликих зірок; сузір'я Плеяд' [4, 534],

Серед російських та польських народних астронімічних назв сузір'я Плеяд зустрічаємо подібну номінацію: *Курица с цыплятами, Кучка* [9, 15]; *Kura, Kwoka, Kwoczka z kurczętami.* [21, 246-247].

Молочний Шлях – ця зоряна система добре помітна на нічному небі та з давніх часів привертає увагу дослідників. Здавна існувала наукова думка, що Молочний шлях – це відображення сонячного світла; скупчення парів під зірками, Піфагор та Галілео Галілей вважали, що то скупчення нескінченної кількості зірок [7, 14]. Залежно від пори року та доби, Молочний Шлях займає певне положення у площині неба: взимку звечора Молочний Шлях перетинає небо з північного заходу на південний схід; навесні він спрямований з півночі на південний захід, що дозволяє використовувати його як засіб орієнтації у просторі [9, 11]. У більшості народів світу Молочний шлях сприймають як *дорогу, шлях* здавна, цей мотив розповсюджений сьогодні в Європі, Африці, Америці. Мотив дороги у різних народів різниться: *дорога Бога та святих* (укр., рос., болг., пол.); *дорога душ та предків* (укр., пол., рос.); *дорога до святинь* (укр., пол., рос., нім., осет.,), *пташина дорога* (сх.-сл., пол.); як *річку* Молочний Шлях сприймали в Індонезії, аборигени Австралії, араби, Китай, Японія, В'єтнам, Екваторіальна Африка, деякі індіанські народи. [7, 16-17; 19, 264-266].

Найпопулярніший український народний варіант номінації Молочного Шляху – *Чумацький шлях* [12, 103], саме з цією назвою зафіксована ця лексема у словнику української мови: у лексикографічному описі лексеми *шлях* як 'смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога' виокремлюється номінація *Чумацький Шлях* у значенні 'космічна система, що складається із зірок, зоряних скупчень, пилових та газових туманностей, розсіяного газу та пилу і має вигляд світлої туманної смуги на зоряному небі' [4, 1626].

Ця назва побутує в народі здавна, *Чумацький Шлях* – це дорога: з Москви в Єрусалим, Божої матері в Єрусалим, на Крим і далі на Єрусалим; якою сам Бог та св. Ілля ходить або їздить на колісниці, що вказує птахам шлях у вирій, якою праведні душі померлих людей простують у рай, одна половина якої веде в рай, а інша половина в пекло [2, 250; 6, 26; 16, 15].

Номінація *Чумацький шлях* здавна пов'язана з орієнтацією на місцевості чумаків, які їздили в Крим за сіллю у XV-XIX ст. і це зоряне скупчення було їх вказівником [3, 247; 7, 19; 19, 266].

Сучасні поліські вірування подають назву *Чума́цк'ій Шл'ах* (Ігн, Клш, Мкл, Рсн, Срд, Рдн, Дтк), *Моло́чний Пут'* (Мкл), *йака́с' доро́га* (Мжр), спорадично пояснюють детальніше: *Йака́с' така́ була́ доро́га – Чума́цк'ій Шл'ах, шо вони́ йі́хали по той зв'ездьо́* (Ігн), *то Чума́ц'к'ій Шл'ах, шо чумак'і ходи́ли* (Мкл), *йак по сол' йе́хали в Крим, то ўноч'і йе́хали по з'ірка́х Чума́ц'кому шл'а́ху* (Рсн), *йі́хали за с'іл':у запоро́жц'і, то Чума́ц'к'ій Шл'ах* (Рдн), *чумак'і по з'ірка́х, де з'ірк'і ску́пчувалис', ішли́ на те ску́пчен':а, за с'іл':у* (Дтк) – 9 населених пунктів. Тому за поліськими залишками вірувань назва *Чумацький Шлях* набуває персоніфікованих властивостей знака і тому виступає у значенні 'зоряне скупчення, що трактується дорогою, шляхом, орієнтиром на місцевості (вказує на південь України)'.

Оріон – сузір'я, що добре спостерігається на зоряному небі в осінньо-зимовий період, складається із яскравих зірок, три з яких розташовані на одній прямій всередині сузір'я. Це так званий *Пояс Оріона,* саме він найчастіше стає об'єктом номінації в народній астрономії. Наукова назва сузір'я походить від імені давньогрецького міфічного мисливця-велетня [9, 11-12]. За іншим тлумаченням Оріон – це сузір'я, шо трактується в народній традиції на основі аграрних вірувань та фольклорно-міфологічного образу *неба-поля* [20, 560]. Тому відповідно і зустрічаються номінації Пояса Оріона (частини сузір'я) пов'язані з косьбою – *Косарі, Коси, Серп* (сх.-слов., пол., хорв, чеськ.), з оранням поля: *Рало, Орало, Ралица* (болг., макед.).

В сучасних поліських віруваннях зустрічається номінація *Косар'і* (Стр, Лпк), *косар'ё* (Рдв), *косаре́* (Яцк, Брст), *косари́* (Чдл) – 6 н. п. Спорадично респонденти пояснюють детальніше про це сузір'я: *косар'ё – вони́ ота́к п'ёр'ед дн'ем подхо́д'ат', у них чи ш'ест' чи пйат' зо́р'ок і так у радо́к, то це ўже косар'ё ко́с'ат'* (Рдв), *косаре́ в не́б'і йе йак'і́йес' до́вшийе три з'ірк'і з'ійшло́ ра́дом, а по́т'ім шче йак л'ін'ійа. Косаре́ зра́зу три і так чоті́ри так геометри́чно* (Яцк), *а х'іба́ коли́с' часи́ були́, тре́ба втава́т', бо вже косаре́ вспувдн'а́ вже надо́св'іта, вже три часа́* (Яцк). Тому за поліськими віруваннями *Косарі* – 'сузір'я, що складається з трьох зірок розташованих геометрично на одній лінії та спостерігались перед настанням ранку'. Можливо, така назва мотивувалась працею селянина-косаря, який вставав зранку косити і спостерігав на небі саме це сузір'я, в якому три зірки розміщені в ряд [7, 154]. У словнику української мови зустрічається лише назва *Оріон* – 1) 'у давньогрецькій міфології – красень-велетень, мисливець'; 2) 'сузір'я в екваторіальній смузі неба' [4, 855].

На жаль, значна кількість респондентів при опитуванні про назви сузір'їв давали негативну відповідь (*не чули, не знаю*): Вст, Жрб, Крс, Пщ, Птп, Срк, Чрв, Блк, Кшн, Уст, ЧВ, Лзн, РБ, Слц, Хрс, Птв, РдУ, Мшв, Брв, Дрзд – 20 населених пунктів, що вказує на втрату вірувань про зоряне небо.

Висновки дослідження. Перспективи подальших наукових розвідок.

Найбільш уживаними номінаціями сузір'їв та зірок у Середньому Поліссі виявилися *Ранкова* та *Вечірня зоря* (40 н.п.), *Квочка* (26 н.п.), *Віз, Ковш* (20 н.п.), *Чумацький Шлях* 9 н.п.) та *Косарі* 6 н.п.). Крім того, відсутність детального тлумачення зоряного неба й астрономічних знань у сучасного селянина вказує на відсутність потреби в них, адже орієнтування у просторі за допомогою зірок – у минулому: це було необхідно колись, зокрема кочівникам, морякам, мисливцям. Зібраний матеріал відображає лише фрагментарні знання про ТГЛ "Зірки та сузір'я", системне ж вивчення цих вірувань залишається актуальним в сучасному мовознавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в святи с мифическими сказаниями других родственных народов. В III томах. – Москва, 1995. – I том – 257 с.
2. Булашев Георгій. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. – К.: Довіра, 1993. – 412 с.
3. В. Войтович. Міфи та легенди давньої України. – Тернопіль, 2008. – С. 244-247.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Київ, 2009. – 1736 с.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – Київ, 2006. – С. 254-255.
6. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. – Київ, 1992. – 424 с.
7. Карпенко Ю.А. Названия звездного неба: [Електронний ресурс] – Москва: Наука, 1981 – 184 с. – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/
8. Кононенко В.І. Символи української мови. – Івано-Франківськ, 1996. – 272 с.
9. Рут М. Э. Русская народная астрономия: Учебное пособие: [Електронний ресурс]. – Свердловск: УрГУ, 1987. – 68 с. – Режим доступу: http://www.rodnovery.ru/knizhnaya-polka/329-rut-russkaya-narodnaya-astronomiya
10. Святе письмо. Новий завіт. Переклад митрополита Іларіона (Огієнко). Євангеліє від Матвія 2:1-12: [Електронний ресурс]. – 1962 – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts-c/_novum_testamentum__ohienko_
11. Серебрянська І.М. Етнокультурний концепт «природа» як складова просторового коду // Філологічні трактати: науковий журнал / Сумський державний університет, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна – 2009. – Т.1, №1 – С.99-94: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2009_1_1_17
12. Серебрянська І.М. Концепт ЗІРКА як стереотип етнокультурного мислення в мові української прози другої половини XX століття.// Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ ім.. Г.С. Сковороди. – 2011. – Вип.32 – С.101-105: [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
13. Синишин Л. Астронімічна лексика української мови та її вивчення в курсі української мови як іноземної. // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 214-218.
14. Токарев С.А. Мифы народов мира. Энциклопедия. Электронное издание. – Москва. – 2008. – 1147 с.
15. Федорович. Н.В. Українська народна

астрономія. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2009. – 26 с.
16. Чубинський П. Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западнорусскій край. Матеріалы и изследованія, собранные д. чл. П.П. Чубинскимъ. –Т.1. – С.-Петербургъ, 1872. – 224 с.
17. Шегеда О.П. Модерністські тенденції у поезії „Молодої Музи". Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний університет „Києво- Могилянська академія". – Київ, 2009.
18. Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т.2. Д-К. – М.: Международные отношения, 1999. –702 с.
19. Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. Т. 3. К-П – Москва, 2004. – 704 с.
20. Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т.4. П-С. – М.: Международные отношения, 1999. –656 с
21. Slownik stereotypow i symboli ludowych / Koncepcja calosci i redakcja J. Bartminski. – T. 1. – Z. 1. – Niebo. Swiatla niebieskie. Ogen. Kamienie – Lublin, 1996. – 439 s.

Список обстежених населених пунктів та їх скорочень:

Вст – Виступовичі Овруцького р-ну Житомирської області; Гш – Гошів Овруцького р-ну; Жрб – Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; Ігн – Ігнатпіль Овруцького р-ну; Крс – Красилівка Овруцького р-ну; Пщ – Пішаниця Овруцького р-ну; Птп – Потаповичі Овруцького р-ну; Срк – Сорокопені Овруцького р-ну; Тх – Тхорин Овруцького р-ну; Чбн – Чабан Овруцького р-ну; Чрв – Черевки Овруцького р-ну; Стр – Стирти Черняхівського р-ну; Пржс – с. Пиріжки Малинського р-ну; Чпв – Чоповичі Малинського р-ну; Блк – Білокоровичі Олевського р-ну; Кшн – Кишин Олевського р-ну; Прг – Перга Олевського р-ну; Рдв – Радовель Олевського р-ну; Уст – Устинівка Олевського р-н; Бвс – Бовсуни Лугинського р-н; Лтк – Литкі Лугинського р-н; ЧВ – Червона Волока Лугинського р-н; Клш – Куліші Ємільчинського р-ну; Мдв – Медведове Ємільчинського р-ну; Мкл – Миколаївка Ємільчинського р-ну; Рсн – Рясне Ємільчинського р-ну; Срд – Середи Ємільчинського р-ну; Лзн – Лозниця Народицького р-ну; РБ – Рудня Базарська Народицького р-ну; Слц – Селець Народицького р-ну; Хрс – Христинівка Народицького р-ну; Мжр – Межирічка Радомишльського р-н; Вшв – Вишевичі Радомишльського р-ну; Дбв – Дубовик Радомишльського р-ну; Обл – Обліткі Радомишльського р-н; Птв – Потіївка Радомишльського р-н; Млн – Мелені Коростенського р-н; Мйс – Мойсіївка Коростенського р-ну; Рдн – Рудня Коростенського р-н; РдУ – Рудня Ушомирська Коростенського р-н; Срн – Сарновичі Коростенського р-ну; Крч – Курчиця Новоград-Волинського р-н; РжВ – Рижани Володарськ-Волинського р-н; Кхр – Кухарі Іванківського р-н Київська область; Мрн – Мар'янівка Поліського р-н Київська область; Дтк – Дитяткі Чорнобильського р-ну Київська область; Мшв – Машеве Чорнобильського р-ну (с. Лукаші Барашівського р-ну Київська область); Яцк – Яцковичі Березнівського району Рівненська область; Лпк – Липки Гощанського району Рівненська область; Брст – Берестя Дубровицького району Рівненська область; Япл – Яполоть Костопільського району Рівненська область; Чдл – Чудель Сарненського району Рівненська область; Брв – Борове Рокитнянського району Рівненська область; Глн – Глинне Рокитнянського району Рівненська область; Дрзд – Дроздинь Рокитнянського району Рівненська область.